

HISTÒRIA

pàg. 14-20

Torrebeesses, 500 anys sota el domini dels diferents Senyors Jurisdiccional

**Torrebeesses, 500 years under the rule of
the different Jurisdictional Gentlemen**

Maria Jesús Monclús i Puig
Mestra i investigadora

RESUM

Diferents Senyors Jurisdiccional van marcar la història de Torrebeesses, des del segle XIV fins a principis del XIX. Com era la vida dels seus habitants en aquests, més o menys, 514 anys? Van vetllar els Senyors pel benestar dels seus vassalls? Com van estar aquestes relacions? Aquest treball tracta d'esbrinar i determinar aquesta convivència fins que el Monestir d'Escala Dei va deixar de ser el Senyor del poble per la desamortització de Mendizábal.

PARAULES CLAU

Scala Dei, Senyor Jurisdiccional i habitants, convivència a Torrebeesses, Pare Prior i Monestir, Octau, Dotzè.

ABSTRACT

Different jurisdictional lords determined the history of Torrebeesses, from the 14th century to the beginning of the 19th century. How was the life of its inhabitants during those 514 years? Did the Lord take care of his vassals' welfare? How were those relationships? This work tries to find out and explain the coexistence until the monastery of Escaladei was disentailed by Mendizabal law and ceased to be the lord of the town.

KEYWORDS

Escaladei, Jurisdictional Lord and inhabitants, relationships in Torrebeesses, Prior, Monastery, The Eighth, The Twelfth.

Aquestes contrades van ser conquerides pels volts de l'any 1149. Dels seus repobladors va sorgir el nom de Les Garrigues, i el nom del poble *Torrebeses*, que significa Torres Bessones (JANÉ 2000: 30). Així va ser que Torrebeses, durant uns 165 anys, no va tenir més Senyor que els Comtes-Reis.

SENYORS DE TORREBESSES

1319-1394. Dinastia dels Moliner. L'any 1319 Torrebeses té per primera vegada un Senyor, diferent del Comte-Rei. Aquest primer Senyor Jurisdiccional va ser en Perico Moliner. En l'any 1359 el fill, també dit Pere Moliner, és qui té tot el ple poder jurisdiccional (JANÉ 2000: 31).

1394-1428. Dinastia dels Aicart. L'any 1394, els Moliner permuten el poble amb el Senyor de Vilafortuny i Mas de la Real, els Icart o Aicart, els quals tindran onze fills. D'aquests, nou nois i dues noies (JANÉ 2000: 34). L'any 1401 signen una Concòrdia: l'ús de l'aigua que discorre per la Vall, a canvi d'un impost del Dotzè perpetu. Amb el Dotzè els de Torrebeses s'imposen una obligació feixuga. Nou nois i el pare, deu Senyors, que viuen en el Castell, amb tots els drets, i en un poble tan petit sols podia portar molts problemes i, amb el temps, conseqüències molt greus.

1428-1451. Dinastia dels Boixadors. Els marmessors, seguint fidelment les disposició testamentària de Margarida Cardona, esposa del difunt, Bernat de Boixador, que havien mort, sembla ser, sense descendència (JANER 2000d: 37), han de vendre el poble al Monestir d'Escala Dei. Els torrebessins hi estan d'acord i, arran dels grans deutes dels Boixadors, el Monestir es vol fer enrerer. El poble de Torrebeses no vol un Senyor laic i es compromet a pagar un Vuitè perpetu, i un altre Dotzè de la resta de les collites, durant vint-i-dos anys. Aquest fet, amb el temps, tindrà unes conseqüències desastroses. El Monestir, com a Senyor, els donà a canvi la major i millor part de les terres d'aquell terme, mitjançant cartes d'Establiment.

1455-1461. Monestir D'Escala Dei. Prompte es dona la Guerra dels Remences. El Monestir i, amb ell, el poble de Torrebeses es posen al costat de Carles de Viana, però aquest perd. El rei Joan II guanya i l'any 1461 arrabassà el poble a Escala Dei i el dona a la Dinastia del Lizerazo (JANÉ 2000: 40).

1461-1466. Dinastia dels Lizerazo. Però en Pere de Lizerazo mor, i la seva vídua considera que és massa costós mantenir el

poble, i a més restaurar tot l'enderroc ocorregut en la guerra, i l'any 1466 el poble torna a ser propietat dels monjos (JANÉ 2000: 50).

Fig. 1. Detall de la Cartoixa d'Escala Dei (foto de l'autora)

1466-1833. Monestir D'Escala Dei. Desconeixem si en principi van viure alguns monjos al Castell de Torrebeses, però tenim notícies que, abans de l'any 1677,¹ el Monestir ja arrendava totes les seves propietats, Casa Castell, amb el trull, botes, botiga, piques per l'oli, graners i demés. Censos, censals, hisenda i el molí d'oli amb la seva premsa i altres. Tenien un representant en el poble de Castellans, i a ell s'havien de dirigir, si necessitava ven quelcom.

Els habitants de Torrebeses se sentien oprimits i explotats; mai el Pare Prior i el Monestir es preocuparen per si patien fam, si hi havia alguna pesta, o alguna calamitat. Només tenien contacte amb aquests privilegiats:

- Els arrendadors, els quals gaudien de tots els drets, i eren els encarregats de cobrar els impostos i fer funcionar el molí, que el poble obligatòriament havia d'utilitzar. Fins i tot en una ocasió van deixar edificar una fàbrica d'aiguarent a un dels arrendadors.²
- Els notaris, quan donaven constància dels Capbreus, és a dir, de la declaració de finques per part de tots els propietaris de les terres del terme, tant si eren habitants del poble com de fora, quan portaven requeriments pel pagament de la pena, una quantitat de diners que els imposava el Senyor, si havien transgredit alguna de les lleis, quan el Monestir obligava al poble a signar els Censals —hipoteca— pels quals havien de pagar, obres com restauració del molí,³ del castell i altres, com, per exemple, el signat l'any 1700, que comprometen un vintè de les collites, fins a l'any 1740.⁴

¹ Archivo Histórico Nacional (AHN), C. Codicil 1234. Bl. fol. 213-v. Torrebeses.

² Arxiu Històric de Lleida (AHL), Fons Notarial, Tom 889, fols. 193-194.

³ AHN, C. Codicil 1234. Bl. fol. 214-r. Torrebeses.

⁴ AHL, Fons Notarial, Tom 1258, fols. 119-121.

- Els Militars, quan els venien a cercar els fills, per la guerra, o bé envaïen el poble.
- Els apoderats, quan en plena rebel·lió ningú volia arrendar, el Monestir els enviava per exigir els diferents pagaments.
- El Col·lector, que era l'encarregat d'anar a buscar l'octau de les collites.⁵

Malgrat que els habitants de Torrebesses podien tenir tots els caps de bestiar que volguessin, només tenien el dret de pastura de les seves terres, mentre que els dos ramats de 200 caps cadascun, pertanyents al Monestir,⁶ tenien el mateix dret de pastura, i a més en exclusiva, de la Devesa del Senyor. Com que els ramats del Senyor eren explotats per l'arrendador, aquest pasturava primer les terres del poble i es guardava per més tard les de la Devesa.

Tenim constància que, en un moment donat, els habitants de Torrebesses es devien queixar perquè estaven cansats de sentir-se tan menystinguts, i així l'any 1765⁷ el representant del Monestir, que viu a Castellldans, mitjançant un document els fa present que no solament els ha donat socors quan necessitaven gra per sembrar i en altres ocasions, sense exigir-los-hi pagament immediat, sinó també almoines en pa, que els veïns de Torrebesses anaven a recollir els dissabtes a Castellldans durant els set anys d'esterilitat del camp.

Amb tot, no era estrany que els de Torrebesses es comencessin a rebel·lar i procuressin mirar el màxim per ells mateixos, fent tots pinya.

SEGLE XVIII: INICI DELS PLETS (MANDAT PENAL FIXAT EN EL PILAR DE LA PLAÇA DE TORREBESSES)

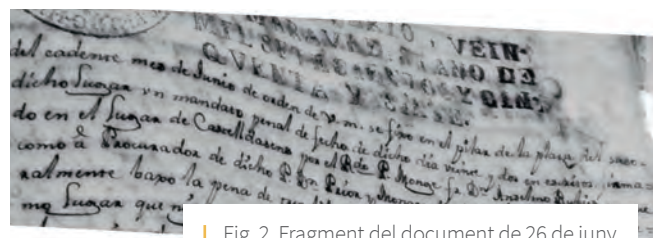

Fig. 2. Fragment del document de 26 de juny de 1757 (AHL)

En document de 26 de juny de 1757,⁸ trobem que, el dia 22 del mateix mes, el Pare Prior del Monestir d'Escala Dei Fra Anselm Rúbies fa fixar en el pilar de la plaça del lloc de Torrebesses un *mandat penal*, signat en el poble de Castellldans, en el que exigeixen que ningú pugui treure les garbes de les finques sense que el recol·lector del Monestir hagi anat a cobrar amb garbes el Vuitè que fins aleshores es pagava en gra. A qui no acati aquesta ordre li imposaran la pena de Ban d'onze lliures.

Els habitants de Torrebesses, en data 26 de juny⁹ del corrent any, es reuneixen i, encapçalats per Pere Joan Esteve i Josep Farré, formalitzen una Apel·lació, la qual entreguen al Sr. Batlle, en Jaume Joan Esteve, perquè ell se n'assabenti i la porti al Monestir d'Escala Dei. Portar-la al Monestir volia dir anar a Morera de Montsant, on estava ubicat, o bé a Castellldans, on hi havia un representant, si allí l'admetien.

Fig. 3. Detall del Castell-Palau de Torrebesses (foto de l'autora)

A partir d'aquí s'obre un temps en el qual els de Torrebesses es veuran implicats en una sèrie de plets, en la que intervindran procuradors, jutges, advocats..., als que hauran de donar poders i que els exigiran uns pagaments bastant alts. Per poder-los satisfer, hauran de manllevar els diners i comprometre part de les collites.

No hem d'oblidar que des de l'any 1707, en què Lleida va ser vençuda per Felip V, pagaven els impostos dobles, els que pertanyien al Senyor Jurisdiccional i els abusius que havia imposat el Rei. Eren els que més pagaven de les nostres contrades.

A causa de l'actitud rebel de tot el poble, el Monestir ha de canviar totalment la política, que des de temps immemorial aplicava a Torrebesses. Ara ja no pot arrendar els seus béns, i ha d'acudir ell mateix a defensar-los. Ho fa per mitjà d'un Col·lector que serà en Gaietà Esteve, del mateix Torrebesses, i un apoderat, Ignasi Sirach, Causídic, advocat d'aquell temps, i uns Testimonis, tots de Lleida.¹⁰

⁵ AHL, Fons Notarial, Tom 892, fols. 1228-v a 229-v.

⁶ AHL, Fons Notarial, Tom 889, fol. 191r/v.

⁷ AHL, Fons Notarial, Tom 889, fols. 180-181.

⁸ AHL, Fons Notarial, Tom 1253, fols. 26-v/27-v;

⁹ AHL, Fons Notarial, Tom 1220, fols. 137/154-v.

¹⁰ AHL, Fons Notarial, Tom 892, fols. 1228-v/229-v; i Tom 921, fols. 113-v/115-v.

EL COMÚ I PARTICULARS DE TORREBESSES PROPOSEN FER UN DIPÒSIT DE 1265 LLIURES, I PLET

El 7 d'agost de 1766, el Comú i particulars de Torrebesses, en nom de tot el poble, eleven una petició dirigida a Escala Dei, perquè volen pagar, enlloc d'un vuitè, un dotzè en gra, que no en garba, al·legant que sempre s'havia fet així.

Per aquest motiu fan un depòsit, en la Taula dels Comuns Dipòsits de Lleida, de 1265 lliures, que és la quantitat per la que els de Torrebesses van comprometre el Vuitè en la Concòrdia de l'any 1455.¹¹

Els creuen que, pagant aquesta quantitat, quedaran deslliurats del vuitè. La Taula de Comuns Dipòsits eren els primitius bancs o caixes d'estalvis. No eren privades, sinó que eren municipals. La de Lleida existia des de l'any 1589 (RAMON 2014: 17; ROCA 2014).

A més introdueixen un Plet, i en la seva defensa al·leguen dos casos comparatius:

El de Solivella. Els Particulars d'aquell lloc i terme reclamen a D. Ramon de Villalba la percepció del Delme.

El de la Granadella, i son Senyor, D. Pere Kesel, sobre cessió d'un Dotzè de fruits i altres drets.

I altres raons:

1. Que creuen que es va trencar el conveni amb Escala Dei d'ençà que Sa Reial Majestat Joan II va concedir el domini i el poble de Torrebesses a Pedro de Lizerazo, seglar.
2. I si més no, pel dipòsit de 1265 lliures, que satisfà la quantitat per la qual paguen aquest Octau.

El Prior i Reial Monestir d'Escala Dei. Aquest plet el recorren; se segueix en la Reial Audiència de Barcelona i en la Sala que presideix el Noble Sr. D. Ventura de Ferrant, el seu actuari, D. Tomàs Casanovas, notari també de Barcelona.¹²

En data 28 d'agost de 1767,¹³ en Josep Farré i Josep Castelló, a requeriment de Francesc Roó, Procurador Síndic del lloc de Torrebesses, fan declaració que, en data 17 de juliol de 1767, i en

virtut d'unes Reials Lletres de la Reial Audiència, en Gaietà Esteve es personà en l'era d'en Farré, i va voler expressament cobrar la dotzena part en gra, no l'octava en garba, i que a més, en les tres últimes batudes, el van avisar i no va anar a recol·lectar.

A partir d'aleshores i en virtut d'aquesta interina providència, els de Torrebesses sols pagaran el dotzè. Davant d'aquest fet, creuen que han guanyat, i que el Dotzè és el que han de pagar per llei, però en realitat és una espera del resultat definitiu.

Com a conseqüència del dipòsit efectuat, en document de data 1 de setembre de 1766, els reclamen les terres, que en el dia en què es va fer el tracte de la compra del poble, els hi van concedir, sense rebre cap compensació econòmica.¹⁴

SENTÈNCIA DEL PLET

Va passant el temps i, en data 18 de juliol de 1788,¹⁵ la Reial Audiència va fallar el plet a favor del Monestir d'Escala Dei, per tant, va ser confirmat el deute que el poble de Torrebesses tenia amb el Monestir.

Es va declarar que els esmentats P. Prior i el Reial Monestir devien ser reintegrats en la percepció de dita Octava part dels fruits des del dia de la introducció del Plet.

En resposta a les al·legacions:

Pel que fa al punt número 1. En el cas del Comú i Particulars de Solivella, contra D. Ramon de Villalba, Marquès de Toro, son Senyor Jurisdiccional. En 1770, els obliguen al pagament.

Pel que fa al número 2. El Plet que se seguia, entre la vila de la Granadella i son Senyor D. Pere Kesel, obliguen als de la Granadella a pagar aquest Dotzè.

I referent al punt número 3. Pel que fa a les altres raons que al·leguen, els diuen el següent:

1. En el dia 22 de juny de 1455, l'esmentat Comú i els Particulars de Torrebesses, per via d'Estatut o lleis, van prometre pagar a l'esmentat P. Prior i al Monestir d'Escala Dei i als seus perpètuament l'esmentada vuitena part de tots els fruits, pagats primerament el delme i la primícia, així de les terres que cultiven dins el terme de Torrebesses com fora d'ell.

¹¹ AHL, Fons Notarial, Tom 892 fol. 225-v.

¹² AHL, Fons Notarial, Tom 1220, fols. 137/154-v.

¹³ AHL, Fons Notarial, Tom 1258, fol. 122.

¹⁴ AHL, Fons Notarial, Tom 921, fols. 113-v/115-v.

¹⁵ AHL, Fons Notarial, Tom 1220, fols. 137-154-v.

2. Que aquestes obligacions van ser ratificades i firmades pel dit P. Prior y Monestir, amb la venda que Teresa Lurmit i Roderic de Lizerazo, son fill, van fer el 5 de desembre 1466, en poder d'Alfonso Martínez, notari de Saragossa, que fou autoritzada i decretada pel Sr. Rei D. Joan.
3. A més, com per part del dit P. Prior i el Monestir, sempre mireu per afavorir als seus vassalls, se'ls concediren varies finques, que comprenien la major i millor part de les terres d'aquell Terme, sota l'obligació de prestar-los l'octava part del fruit.¹⁶

Des de l'any 1766 al 1791, els de Torrebesses han satisfet al Monestir solament la dotzena part del fruit. Per tant, en l'espai d'aquests 26 anys, han quedat a deure la part que va de la Dotzena fins a l'Octava.¹⁷ En total, 7.800 lliures.

Reacció del poble: primera Moratòria

Els habitants del poble van valorar que es tractava d'una quantitat massa gran, i que no la podien satisfer sense arruïnar-se, i així, entre altres moviments, interposen una suplicació en data 2 de setembre de 1791, que és denegada en R. Auto de 24 d'abril de 1792.¹⁸

Segona Moratòria

A 20 de setembre de 1793,¹⁹ en Josep Arbonès i Pau Roigé, i consorts, i fins al número de vint i uns veïns del lloc de Torrebesses, interposen una segona suplicació o Moratòria.

Al·leguen que:

- Demanen la incorporació del poble a la Corona.
- Que el Monestir s'ha declarat enemic, i demana el pagament de tot el deute, així com dels Censos Emfiteútics.
- Que deuen molts diners, i que els de Torrebesses es troben superats.
- Que els és impossible, sense arruïnar-se del tot, afrontar al mateix temps tot aquest deute endarrerit i pagar Delmes i Primícies, les Reials Contribucions i demés impostos ordinaris, mantenir les seves cases i famílies en uns temps tan calamitosos, com passa des de tres o quatre anys, que no es recull res per falta d'aigua, per ser terreny de secà.

- *Que Escala Dei és un Monestir ric i poderós amb molts diners i molts béns, com es veu per l'oferta de 20.000 lliures, feta al Rei en la Gaceta de 9 d'agost, com a propietari de moltíssims pobles, en el fet que els Delmes, Primícies, Censos, fruits i altres drets. Que tot això no és compatible amb la pietat de la seva institució, i amb la protecció que mereixen els pobles útils a l'Estat, que per a enriquir més al dit Monestir sigui necessari extingir-se un poble, o enfonsar-se en l'esclavitud més gran i la servitud.*

En diferents documents, presentats per notari, exigeixen a la gent del poble que pagui l'Octava, i ells contesten que, quan recullin el gra, pagaran. En document de data 22 de gener de 1794, trobem que Miquel Joan Castelló diu que no vol pagar i, per aquest motiu,²⁰ és cridat a presó, però al·legant que està malalt li commuten per arrest domiciliari.

SENTÈNCIA DEFINITIVA

El 20 de juny de 1803²¹ resolen la moratòria i es despatxen les Reials Lletres d'Executòria. A partir d'aquí, al poble de Torrebesses ja no li queda altre recurs per endarrerir o deslliurar-se dels pagaments que li exigeixen: l'any corrent més un d'endarrerit, i Censos i altres fins a la fi del deute.

Ara la quantitat a pagar és molt més gran que l'anterior. Si abans era de 7.800 lliures, ara, amb la suma dels onze anys de no haver pagat l'Octau, aquesta quantitat és de 35.000 lliures.²²

Ara la quantitat a pagar és molt més gran que l'anterior. Si abans era de 7.800 lliures, ara, amb la suma dels onze anys de no haver pagat l'Octau, aquesta quantitat és de 35.000 lliures.

¹⁶ Ibídem.

¹⁷ Ibídem.

¹⁸ Ibídem.

¹⁹ AHL, Fons Notarial, Tom 179, fols. 44-v/ 47 i fols. 1/3-v.

²⁰ AHL, Fons Notarial, Tom 1220, fols. 137-154-v.

²¹ Ibídem.

²² Ibídem.

ELS DE TORREBESSES, ACLAPARATS, SUPLICAREN COMPASSIÓ

Davant d'aquesta situació, i veient l'esmentat Comú i Particulars que a més del pagament de l'octau, corrent de cada any, havien de pagar per molts anys—l'endarreriment—, no van veure altre recurs que acudir al P. Prior, al Monestir, i li suplicaren que es compadís de la seva situació i la de les seves famílies, tot demanant-li Clemència, i a la vegada demanen reduccions pel futur, com pagar el dotzè, en lloc de l'octau a què es trobaven obligats.

*Que ells han tingut mala conducta per la seva resistència al dit Pago i que, amb el Plet, els havien ocasionat moltes despeses, però ells supliquen que es dignen compadir-se d'uns vassalls que, reconeguts al gros favor, els asseguraven que en el successiu s'esmenarien. Si no es compadia d'ells, es veurien precisats tots a abandonar les seves cases, i a expatriar-se.*²³

Resposta del Pare Prior i el Monestir

A l'any 1804, el Pare Prior els respon dient:

Que a ells els correspon a tornar bé per mal, per tant, es compadeixen de la situació dels de Torrebesses, i volent donar testimoni de que la seva dominació és tal que ha tingut i té pocs casos de gent en la misèria i la beneficència i que mira pels seus Vassalls.

L'esmentat P. J. D. Narcís Abella, Prior, i altres monjos presenten les següents ordres, redueixen o rebaixen l'impost:

Primer: De l'Octau en garba, que pagaven, a partir d'ara pagaran un dotzè en gra.

Segon: Que la quantitat de 35.000 lliures, que deuen, les pagarà de la següent manera: La meitat d'aquesta quantitat, que és de 12.500 lliures, la pagaran poc a poc, i l'altra meitat, també de 12.500 lliures, la pagaran destinant-la a la construcció d'una Església Nova, que s'espera construir en Torrebesses en el termini de vint anys.

*Tercer: I el que de la quantitat no s'inverteixi en aquesta obra dins lo termini, que després es derivi, igualment que l'altra meitat, serveixi d'augment de preu de l'octau, que amb lo present Capítol queda rebaixat a dotzè.*²⁴

Així queden resolts tants anys de plets.

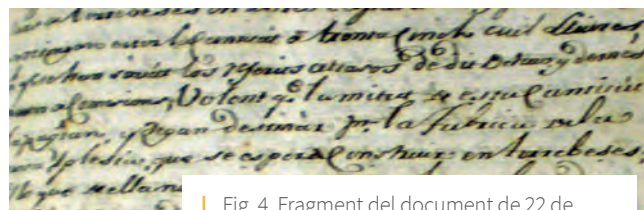

Fig. 4. Fragment del document de 22 de maig de 1804 (AHL)

La vida continua, i l'any 1808 comença la Guerra del Francès. Torrebesses és envaïda pels francesos que els prenen i ocupen els molins i tot el que hi ha de valor, i paren el desenvolupament de la vida normal de Torrebesses, fins que marxen i els de Torrebesses queden alliberats.

En aquests anys, queda en suspens el pagament dels seus drets al Monestir d'Escala Dei, però és que, tan aviat com els francesos marxen, tampoc es torna a satisfer el pagament dels impostos. Per aquest motiu, en data 7 de juliol de 1816,²⁵ el Pare Prior i el Monestir posen un requeriment als de Torrebesses, recordant-los-hi el pacte que van fer i la seva obligació de pagar. El porten a totes i cadascuna de les cases del poble.

Però ara, la República Francesa, la Constitució de Cadis i les noves idees del Govern han fet que la forma de veure la vida i la situació sigui molt diferent i això fa que les respostes que donen siguin molt diferents de les que haurien donat en temps passats.

En data 8 de juliol de 1816,²⁶ en Josep Ballester, i el 10 de juliol de 1816,²⁷ en Josep Flix, i tot el poble, responen al requeriment, quasi bé, en els mateixos termes i diuen:

Que no entenen ni de Concòrdies ni de dret, que, dels fets que diu en l'escrit, no entenen res, ja que no saben altra cosa més que el predit Monestir no els ha cobrat mai aquest impost, i que no tenen cap dret en els termes que pretenen. Que si el volen cobrar, serà una alteració en el que s'havia fet fins ara, i per tant haurà de manifestar i justificar els títols que, segons diu, li donen el dret a cobrar-lo. Que ells no poden anar contra el dret adquirit dels habitants del poble, i molt menys, quan es va donar l'aprovació pel dit Monestir, de tot el que no es pot desdir.

[...] Que si per cobrar-lo volguessin entrar en Judicis, li adverteix que ara li serien més favorables a ells i al poble de Torrebesses.

Sembla que la vida del poble continua sense haver de satisfer el Vuitè.

²³ Ibídem.

²⁴ Ibídem.

²⁵ AHL, Fons Notarial, Tom 577, fols. 146-147.

²⁶ AHL, Fons Notarial, Tom 577, fol. 147-v.

²⁷ AHL, Fons Notarial, Tom 577, fol. 148.

DESAPARICIÓ DEFINITIVA DEL SENYOR JURISDICCIONAL

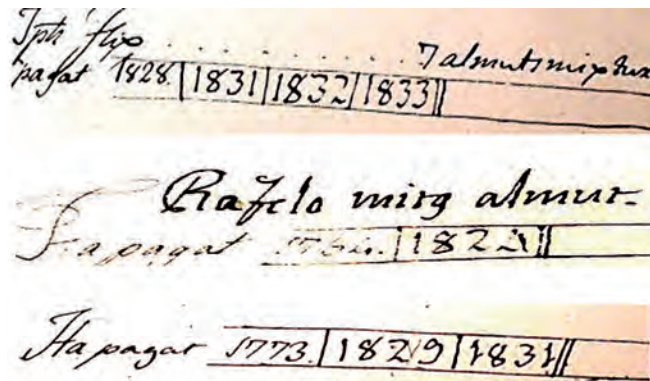

Fig. 5. Fragments del Document Llevarador de Cens dels anys 1707 al 1833 (AHN)

En el Document de Llevarador de Cens que comprèn des del 1707 al 1833, trobem que alguns propietaris paguen els Censos Emfitèutics, fins a l'any 1833, que és quan, per mitjà de la desamortització de Mendizábal, el Monestir d'Escala Dei deixa de ser el Senyor Jurisdiccional del poble. A partir d'aquest any, el poble de Torrebaesses continuarà la seva vida sense el Senyor Jurisdiccional.

A la fi, i fent balanç del que ens diuen els documents, els de Torrebaesses van aconseguir el seu objectiu; podem dir que, des del moment en què van començar els plets, pràcticament no van pagar gran cosa a Escala Dei.

La seva resistència va donar fruits, i el poble de Torrebaesses va elevar el seu nivell de vida, que es va traduir en l'augment de la població i, com a conseqüència, l'augment de la superfície construïda del poble, que va sobrepassar el perímetre de les muralles i es van obrir nous carrers.²⁹

BIBLIOGRAFIA

JANÉ (2000): Josep Jané i Periu, *Introducció a la història de Torrebaesses*, Lleida, Diputació de Lleida.

RAMON (2014): Gabriel Ramon i Molins, *Les finances de les institucions públiques en un període de crisi: una aproximació als municipis catalans del segle XVII en perspectiva europea* (Treball d'Investigació de Màster d'Història Econòmica, UB-UAB-UZ). En línia: http://diposit.ub.edu/dspace/bitstream/2445/60849/1/TFM_Historia%20Economica_Ramon_Molins.pdf.

ROCA (2014): Francesc Roca i Rosell, «La Taula de Canvi», *L'Econòmic* (web del Grup «Language», secció «Gran Angular»; 19 juliol 2014). En línia: <https://www.leconomic.cat/article/761709-la-taula-de-canvi.html>.

²⁸ AHN, Any 1707 Còdex 13963, segle XVIII, Censos de Torrebaesses.

²⁹ Per la preparació d'aquest estudi vull expressar el meu agraïment a la M. Mercè Jané i Vidal per facilitar-me documents del fons documental del seu pare, referents a l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, on posteriorment vaig anar personalment a consultar i recollir-ne còpies. Així mateix, vull agrair al Carmel Montagut que m'hagi facilitat un document de gran importància en la història de Torrebaesses i que no es troba en cap arxiu, per ser de caire privat, sobre els comptes del moliner Tomàs Grau. També a l'Helena, la Sumpta i l'Eloi per la seva gran i valuosa col·laboració. De la mateixa manera, vull fer constar que les dades aportades en aquest estudi, a excepció de les que estan referenciades i citades a la bibliografia, han estat obtingudes per l'autora de l'article a partir de l'estudi de documents originals dipositats a l'Arxiu Històric de Lleida i l'Arxiu Històric Nacional de Madrid, així com l'Arxiu Diocesà de Lleida, l'Arxiu de l'Ajuntament de Torrebaesses i l'Arxiu Parroquial de Torrebaesses.